

TIASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 4, Sayı: 14, Aralık 2017, s. 222-229

Mahmut DÜNDAR¹

AHMED-İ HANÎ'NİN İLMİ KİŞİLĞİ

Özet

Hakkâri'nin Çukurca ilçesinde ticaret kervanlarının yolu üzerine inşa edilen "Han"ın etrafında kurulan Han Köyü'ne mensup Ahmed-1 Hanî'nin aşireti yerleşmektedir. Ancak daha sonra buradan ayrılan Ahmed-1 Hanî'nin dedesi olan Abdurrahman Hanî, ailesi ile Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinde yerleşir ve daha sonra Ahmed-1 Hanî, Doğubayazıt'ta dünyaya gelir. Ancak her zaman adını Han'dan alan Han aşiretine nisbet edilen Ahmed-1 Hanî, Doğubayazıt'ta bulunan Muradiye Medresesi'nde ilk eğitimini görmüştür. Daha sonra Ahlat, Urfa, Bitlis, Cizre, Bağdat ve Mısır'da bulunan değişik medreselerde eğitimini tamamladıktan sonra Doğubayazıt'a dönerek burada kurduğu mescit ve medresede vefatına dek imamlık ve müderrislik yapmıştır. Arapça, Farsça, Türkçe ve Kürtçe bilen ve ciddi bir ilmi seviyeye ulaşan Ahmed-1 Hanî, fıkhi mezhep olarak Şafi, itikadi mezhep olarak Eş'arî ve tarikat olarak Nakşebendî anlayışına sahiptir. Bu anlayışla yörenin ve bölgenin dini terbiyesi için gerekli gördüğü eğitim ile uğraşmıştır. Bu anlamda çevresinin diliyle de eserler yazdığı gibi, Kur'an dili olan Arapça'yı da öğretmek üzere Kürtçe ve Arapça karşılaştırmalı "Nubahara Bıçukan" adında vezinli sözcük yazmıştır.

Halkın dini ve manevi terbiyesini esas alan Ahmed-1 Hanî, bu terbiyeyi sağlarken özellikle Kur'an dili olan Arapça'nın öğretilmesine ve öğrenilmesine önem vermiş ve dolayısıyla ağırlıklı olarak medreselerde kullanılan ezber metodunu kolaylaştırmak amacıyla "Nubahara Bıçukan" adlı eserini manzum olarak yazmıştır. Halkın arasına girerek halktan biri olarak seviyelerine uygun halkı aydınlatmaya ve eğitmeye çalışmıştır. Dolayısıyla büyük bir dini eğitim hizmetini sunan söz konusu İslam âliminin bu anlamda bilinmesi önem arz etmektedir.

¹Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, mahmutlardan@hotmail.com

Biz bu makalede Ahmed-ı Hanî'nin kısaca hayatından bahsettikten sonra onun ilmi kişiliğinden ve halka dönük eğitim faaliyetlerinden söz edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Han, Ahmed-ı Hanî, İlim, İlmî kişilik, medrese.

AHMED-I KHANÎ'S SCHOLARY PERSONALITY

Abstract

Ahmad-i Khanî's tribe settled on the village of Khan, which was founded around the "Khan", built on the road of trade caravans in Çukurca district of Hakkâri. However, Abdurrahman Khanî, Ahmad-i Khanî's grandfather who left here later, settled in Doğubayazıt district of Agri with his family and then Ahmed-i Khanî was born in Doğubayazıt. However, Ahmed-i Khanî, who was always referred to Khan tribe, that took its name from Khan, had his first education in Muradiye Madrasah in Dogubayazıt. Later, he returned to Doğubayazıt after completing his education in different madrasahs in Ahlat, Urfa, Bitlis, Cizre, Bagdat and Egypt, and served as imam and muderris until he died in the masjîd and madrasah that he built there. Ahmed-i Khanî who knew Arabic, Persian, Turkish and Kurdish and reached a serious level of scientific knowledge, was Shafî as a fiqh sect, Esh'arî as a creed sect and Nakshebendî as a cult. With this understanding he dealt with the training that the region needed for religious training. In this sense, he wrote a metrical dictionary called "Nubahara Bichukan" comparative in Kurdish and Arabic in order to teach Arabic, which is the language of Qur'an, as well as writings in the language of his surroundings.

Ahmed-i Khanî, who based on the religious and spiritual decency of the people, while providing this decency, especially gave importance to the teaching and learning of Arabic that is the language of Qur'an. Therefore, he wrote the work "Nubahara Bichukan" as a poetical in order to facilitate the memorization method which is mainly used in madrasahs. He has tried to enlighten and educate the public in accordance with their level as one of the people by entering the community. Therefore, it is important to know the Islamic scholar which provides a great religious education service in this sense.

In this article, after we mention shortly about Ahmad-i Khanî's life we are going to tell about his scholarly personality and his publicly oriented educational activities.

Key words: Khan, Ahmad-i Khanî, science, scholarly personality, madrasah.

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde toplumlara yön veren, bunların maddi ve manevi terbiyelerine öncülük eden, rehber ve eğitici konumda olan kişiler hep olmuştur. Ahmed-ı Hanî de sahip olduğu üstün anlayış ve ilmi düzeyi ile bulunduğu dönem itibarıyla başta Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu olmak üzere Irak ve civar ülkeler gibi birçok çevreyi etkilemiştir. Zira İslami düşünce ve ilimlerde üst düzey bir aileden olan Ahmed-ı Hanî, ilk terbiyesini ve dini

TİDSAD

eğitimini ailesinden almıştır.² İlme ve marifete olan düşkünlüğü ile ilmi yetenek ve kabiliyeti, onun ilmin talebi için birçok yerleri dolaşmasına, buralarda bulunan ve nam salmış âlim kimselerden özellikle Arapça, belagat ve dini dersler olmak üzere birçok dersleri almasına vesile olmuştur. Aldığı dini ve ilmi terbiye ile maddi ve manevi terbiyesini tamamlayan Ahmed-ı Hanî, medrese kurarak bu medresede fiili tedrisatta bulunmuştur.³

Başta İslam dininin temelini oluşturan inanç esaslarını tam anlamıyla halka aktarmaya çalışmış ve bununla ilgili eser yazmıştır. İslam fıkhi başta olmak üzere diğer dini ilimleri de halka öğretmeye çalıştığı gibi, İslam'ın temel referans kaynakları olan Kur'an ve sünnetin dili olan Arapça'yı da öğretmeye çalışmış ve özellikle yaşadığı bölgenin genç yeteneklilerine Arapça'yı sevdirmek için vezinli Arapça ve Kürtçe karşılaştırmalı kısa bir sözlük yazmıştır. Ayrıca verdiği eğitim ile halkı tasavvufi ve felsefi anlamda etkilediği gibi, sosyal yaşamın gerekleri ile edebi ve kültürel anlamda halkı etkilemiş ve yazdığı eserler ile bu eğitimin devamını sağlamıştır.⁴

Yukarıda belirtildiği üzere ciddi bir öneme sahip olan ve günümüz ilmi çalışmalara ışık tutabilen ve düzenli bir şekilde bilinmesi gereken Ahmed-ı Hanî'nin ilmi kişiliği ile ilgili derli toplu müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Zira daha önce Ahmed-ı Hanî ile ilgili yapılan çalışmaların hemen hemen tamamı onun eserlerinin tahlili ile ilgilidir. Dolayısıyla belirtilen çalışmalarda özellikle onun ilmi kişiliğine ve ilmi faaliyetlerine dikkat çektilmemiştir. Nitekim Kadri Yıldırım, "Ahmed-i Hanî Külliyyatı" adıyla bu anlamda Hanî'nin eserlerini tahlil etmiştir. Bu nedenle Ahmed-i Hanî'ye aidiyetleri kesin olarak bilinen ve bilinmeyen eserlerinden ve eserlerinin tahlili ile ilgili eserlerden istifade ederek derlediğimiz bu çalışma büyük bir önem arz etmektedir.

Ahmed-ı Hanî'nin Hayatı

Büyük bir İslam âlimi, şair, edip, sûfi ve filozof olan Ahmed-ı Hanî'nin doğum yeri ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır.⁵ Kimilerine göre Ahmed-ı Hanî, mensubu olduğu Han'dan hareketle Hakkârî'nin Çukurca ilçesine bağlı Han Köyü'nde yaşayan ve Hanîyân aşireti diye nitelendirilen bir ailenin ferdi olarak bu köyde doğmuştur.⁶ Kimilerine göre ise Şırnak Cizreli olup burada doğmuştur.⁷ Ancak asıl yaygın olan genel kanağe göre Ahmed-ı Hanî, 16.Yüzyılda Hakkârî'nin Han Köyü'nden göç eden, bir süre Van dolaylarında kalan, sonunda Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesine yerleşen Han aşiretine mensup bir ailenin çocuğu olarak 1651 yılında bu ilçede dünyaya gelmiştir.⁸ Yaşamının ve ilmi faaliyetlerinin büyük bir kısmını sürdürdüğü bu ilçede 1707 yılında vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.⁹

İlmi bir gelenekten gelen bir aileye mensup olan Ahmed-ı Hanî'nin babası medrese âlimi olan Molla İlyas'tır, annesi ise, Gülnigar'dır. İlk eğitimini babasından alan Hanî, babasının vefatından sonra yine medrese âlimi olan ağabeyi Molla Kasım'ın yanında eğitimine devam

² Mehmed Uzun, *Kürt Edebiyatına Giriş, İthaki Yayınları*, İstanbul 2007, s.25-28.

³ Mehmet Salih Geçit, "Hoca Ahmed Yesevi ile Şeyh Ahmed-ı Hanî'nin Divan-ı Hikmet ve Mem u Zin Eserlerindeki İtikadi Esasların Mukayesesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, c.13, say:3, 2013, s.129-130.

⁴ Geçit, s.123.

⁵ İzzeddin Mustafa Resûl, *Bir Şair, Düşünür, Filozof ve Mutasavvıf Olarak Ahmed-ı Hanî ve Mem u Zin*, (çev.Kadri Yıldırım), Avesta Yayınları, İstanbul 1979, s.41.

⁶ Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, (haz: Şevket Beysanoğlu), Sosyal Yayınları, İstanbul 1992, s.26.

⁷ Celile Celil, *Kürt Aydınlanması*, (çev. Arif Karabağ), Avesta Yayınları, İstanbul 2000, s.130.

⁸ Mehmet Çağlayan, *Şark Uleması*, Çağlayan Yayınları, İstanbul 1996, s.86; Abdurrahman Kaplan, Hasan Aydın, *Ehmedê Xanî*, Ukam Yayınları, İstanbul 2013, I.Bölüm, s.5-6.

⁹ Uzun, *Kürt Edebiyatına Giriş*, s.25-28.

etmiştir. İlk eğitimini babasından ve ağabeyinden alan Hanî, öğrenim hayatını Doğubayazıt'ta bulunan Muradiye Gulgûn Medresesi'nde devam etmiştir. Eğitim ve ilim sevdalısı olan Ahmed-1 Hanî, meşhur bildiği ve ilminden istifade edebileceği âlim ve müderris kimselerden istifade etmek üzere Ahlat, Bitlis, Urfa, Bağdat ve Mısır gibi yerlerde bulunan medreselere gitmiş, buralardan aldığı eğitim ile başta Arapça, belâgat ve dini ilimler olmak üzere Astronomi ve Felsefe gibi alanlarda da zirveye ulaşmıştır.¹⁰

Ahmed-1 Hanî'nin İlmi Kişiliği

Ünlü İslam âlimi, edip, şair, mutasavvıf ve filozof olan Ahmed-1 Hanî, mensubu olduğu âlim ailesinden ilk eğitimini almıştır. Kur'an, fıkıh ve dini ilimlerde babasından ve ağabeyinden ilk eğitimini almış ve daha sonra hedeflediği eğitimini edinmek üzere önce Doğubayazıt'ta bulunan Muradiye Medresesi'ne ardından Ahlat ve Bitlis medreselerine gitmiştir. Bundan sonra Botan ve Mezopotamya'da öğrenimine devam eden Hanî, Bağdat, Şam, Halep ve İran medreselerinde uzun bir süre öğrencilik yapmıştır. Özellikle Suriye medreselerinde Antik Yunan felsefesini, İran medreselerinde ise İslam felsefesini, astronomiyi, şiir ve sanat tekniğini öğrenmiştir. Böylece Ahmed-1 Hanî, isim yapan âlimlerden tespit ettiklerinin yanına giderek onların ilimlerinden istifade etmiştir. Aldığı eğitim neticesinde hedeflediği ilimlerde zirveye ulaşan Hanî, Doğubayazıt'a dönerek burada kurduğu mescid ve medresede vefatına dek imamlık ve müderrislik yapmıştır.¹¹

Bölgedeki Nakşebendiyye ve Kadiriyye gibi bazı tarikatları etkileyerek tasavvuf ve irfan konusunda ileri düzeyde şiirler yazan ve mürşid-i kamil olarak¹² Şeyh lakabı ile de tanınan Ahmed-1 Hanî, geride klasik bir tarikat anlayışını bırakmamıştır. Zira O, **“Şeyhlik, Sofilik ve keramet, ilim okumak ve onunla amel etmektir/ şüphesiz halvet yerin okuduğun hücren, tarikatin ise şeriattır.”** dizleri ile ilme vurgu yaparak meslek ve meşrebini ilim olduğunu ve dolayısıyla ilmi esas aldığını belirtmiştir.¹³

Ahmed-1 Hanî, düşünce olarak, Şihabeddin Sühreverdi, Farabi, Feqiy-1 Teyran, Molla Ahmed-i Ciziri, Platon, Aristoteles, Muhyiddin İbn Arabi, Ali Hariri, Firdevsi ve Ömer Hayyam gibi birçok ilmi şahsiyetlerden etkilenerek oluşturduğu düşüncelerini dört ayrı dil (Arapça, Farsça, Türkçe ve Kürtçe) ile ortaya koymuştur. Aynı zamanda iyi bir eğitimci ve dil uzmanı olan Hanî, dönemin felsefi, teolojik ve edebiyat bilgilerini iyice kavramış ve özümsemiş, bu yönüyle de önemli bir konuma gelmiştir. Nitekim felsefe, tarih, dinler tarihi, Kürt edebiyatı ve folklor konularında derin bilgilere ulaşan Hanî, aynı zamanda Kürtçe'nin yanı sıra Arapça, Farsça ve Osmanlıca'ya oldukça hâkim olmuştur. Edindiği bilgi birikimini fiili olarak insanların eğitiminde kullandığı gibi, eserleriyle de dolaylı ve sürekli olarak insanları eğitmeye çalışmıştır.¹⁴ Yukarıda belirtilenleri de göz önünde bulundurarak Ahmed-1 Hanî, Doğu Anadolu'nun birçok bölgesini dolaşmış, Arapça, belâgat ve dini ilimleri okumuş ve astronomi ile ilgilenmiştir. Dini ilimler başta olmak üzere dönemin edebiyat dünyasındaki ilimleri genç yaşta edinerek yaşadığı dönemin kültür, edebiyat ve düşünce dünyasına damgasını vurmuştur. Sahip olduğu ilim ve taşıdığı anlayışla dikkatleri üzerine çeken Ahmed-i Hanî (14 veya 20 yaşlarında),

¹⁰ Kadri Yıldırım, Ahmed-1 Hanî Külliyyatı (Arapça-Kürtçe-Arapça Sözlük)(1):Nübehara Biçûkan, Avesta Yayınları, İstanbul 2008, s.17; M.Said Özervarlı, Hanî, Şeyh Ahmed Mad. , *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c.16, s.31.

¹¹ Uzun, *Kürt Edebiyatına Giriş*, s.25-28.

¹² Kadri Yıldırım, *Ahmed-1 Hanî'nin Fikir Dünyası*, Ağrı Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (Akyad), 2011, s.21-24.

¹³ Geçit, s.130.

¹⁴ Kanade Kurdo, *Tarixia Edebiyata Kurdi*, Özge Yayınlan, Ankara 1985, s.105-121.

Doğubayazıt'ta babası İlyas ve ağabeyi Kasım gibi, dönemin Bayazıt beyi Mir Muhammed Prubelâfî'nin divânında resmi kâtiplik yapmıştır. Daha sonra bu görevden ayrılan Hanî, kendisini ilme adayarak eğitim ve öğretim faaliyetleri ile uğraşmıştır. Kısa bir süre sonra Doğubayazıt'tan ayrılarak Cizre'ye giden Ahmed-i Hanî, burada "Mem u Zin" adlı eserini yazmıştır.¹⁵

Hedeflediği eğitimini tamamlayan Ahmed-i Hanî, kimsine göre Van'ın Hoşap (Gürpınar) ilçesinde bulunan Atiyye Medresesi müderrislerinden olan Molla Camî'nin yanında, kimsine göre Mısır'da ve kimsine göre de Şırnak'ın Cizre ilçesinde icâzet almıştır.¹⁶

Arapça, Türkçe ve Farsça'yı da anadili olan Kürtçe kadar iyi bilen Ahmed-i Hanî, bu dillerde şiir yazacak kadar ustalaşmış. Dolayısıyla küçük yaştan itibaren ilme önem veren ve hayatı boyunca ilim ile iç içe olan Hanî, birçok İslam diyarının medreselerini gezmiş ve buralarda İslam'ın gerektirdiği dini ilimlerin yanında ilgi duyduğu diğer ilimler ile bulunduğu toplumların dillerini de öğrenmiştir. Ancak Hanî, edindiği dini ilimler ile şiir gibi diğer ilimleri toplumla paylaşırken para ve makam gibi şahsi çıkarlarını gözetmemiş ve edindiği ilimler ile yazdıkları şiirleri çıkar için kullanılmasından rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir.¹⁷ Zira O, her türlü ilmi faaliyetlerini halkı aydınlatmak ve düşüncelerini yayma aracı olarak kullanmıştır.¹⁸

Ahmed-i Hanî, eğitim ve öğretim faaliyetleri ile yaşadığı toplumu etkilemiş, toplumun maddi ve manevi eğitimini sağlamak amacıyla dini ve ilmi etkinlikleri gerçekleştirmiştir. Bunun yanında yaşadığı toplumun aşiretçilik bölünmüşlüğünden şikâyet etmiş, dolayısıyla gerek içinde yaşadığı halkın ve gerekse komşu halkların kültürel, tarihsel ve dinsel yakınlıklarından ve kardeşliğinden söz ederek toplumun ve özellikle Müslüman halklarının bütünlüğü üzerinde durmuştur. Bu amacını fiili uygulamalarında gösterdiği gibi, yazdığı Türkçe, Kürtçe, Arapça ve Farsça dizelerinde de belirtmiş ve dolayısıyla toplumun eğitimine dönük ölümsüz ve etkin birçok eser kaleme almıştır.¹⁹

Ahmed-i Hanî, kısa bir sürede ilmini ilerletirken 14 yaşından itibaren eserlerini yazmaya başlamıştır.²⁰ Böylece yazmış olduğu eserleri ile Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere Kuzey Irak ve civar ülkelerini de etkileyerek bu bölgelerde ilim ve maneviyat ikliminin piri olarak kabul görüldüğünden üç yüz yıldan beri eserleri bu bölgelerin medreselerinde ders kitabı olarak okutulmaktadır.²¹

Ahmed-ı Hanî'nin Kesin Olarak Bilinen Eserleri

1-Nûbâharâ Bıçûkân: Bu eser Arapça-Kürtçe manzum bir sözlük olup 1683 yılında kaleme alınmıştır. Klasik manzum eserlere uygun biri giriş ve her biri farklı vezinde bulunan on üç bölüm, 220 civarında beyit ve yaklaşık 1000 Arapça kelime ile bunların Kürtçe karşılıklarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde, eserin Kur'an okumayı öğrenen çocuklara sarf ve nahiv derslerine başlarken kolaylık sağlamak amacını taşımaktadır. Bu manzum sözlük ilk defa Yusuf Ziyâeddîn Paşa "el-Hediyetü'l-Hamidîyye fi'l-Lugati'l-Kürdiyye" adlı kitabının

¹⁵Tahsin İbrahim Doskî, *Cevheru'l-Maânî Şerhu Divâni Ahmed el-Hânî*, Spirez Yay., Duhok 2005, s. 13-15; Celâfî, Molla Musa, *Mecmuatu'l-Fuyûzât*, İhvan Neşriyat, İstanbul 2012, s. 3-4.

¹⁶Can Dost, *ed-Durru's-Semîn fi Şerhi Mem û Zin*, Dâru Sipirez, Duhok 2006, s.18.

¹⁷ Ahmed-ı Hanî, *Mem u Zin*, (Çeviri ve Kavramsal Tahlili: Kadri Yıldırım), Avesta Yayınları, İstanbul 2010, s.159.

¹⁸ Ferhad Şekeli, *Mem û Zin'de Kürt Milliyetçiliği*, Doz Yayınları, İstanbul 1996, s.31.

¹⁹ Abdurrahman Kaplan, Hasan Aydın, *Ehmedê Xanî*, V.Bölüm, s.21-22.

²⁰ Ahmed-ı Hanî, *Mem o Zin-Kürtçe ve Türkçe*, (çev.M.Emin Bozaslan), Gün Yayınları, İstanbul 1968, s.15.

²¹Kadri Yıldırım, *Ahmed-ı Hanî'nin Fikir Dünyası*, s.21-24.

ekinde yayınlamıştır. Daha sonra Abdusselam Naci el-Cezeri'nin tashihiyle tekrar neşredilmiştir. Zeynelabidin Zinar da bu eseri Latin harflerine çevirerek neşrettiği gibi, Ahmed Hilmi el-Kûğî ed-Diyarbakirî de bu esere, "Güzârâ Hamûkân Şerhâ Nûbâharâ Bıçûkân" adlı bir şerh yazmıştır.²² Elimizde bulunan Hanî'nin en eski eseri olan bu eser aynı zamanda ahlak ve eğitim kitabı olarak da kabul edilmektedir. Zira bu manzum eserde dini, sosyal, eğitimsel ve ahlaki nasihatler bölüm aralarında verilmektedir.²³ Aynı zamanda konuları kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene ve yakından uzağa metoduna göre işlemesi onun aynı zamanda iyi bir pedagog olduğunu göstermektedir.²⁴

2-Akidayâ İmânê: İman esasları ile diğer akâid konularının ehl-i Sünnete göre açıklandığı 80 beyitlik Kürtçe bir risaledir. Burada Akaid ilminin temel konuları olan ulûhiyet, nübüvvet ve sem'iyat kapsamına giren inançla ilgili esaslar şiirsel ve veciz bir şekilde dile getirilmiştir. Genel anlamda İslam'ın Eşa'ri fırkasının akaid anlayışına göre yazılan bu eserde bazen Maturidi fırkasının akide anlayışı tercih edilmiş, Mutezile, Cebriye, Müşebbihe, Mücessime ve Şia mezhepleri telmih yoluyla tenkit edilmiş ve onların görüşleri akli ve nakli delillerce çürütülmeye çalışılmıştır.²⁵ Ahmed Hilmi el-Kûğî ed-Diyarbakirî bu eseri de "Rehberâ Şânî Şerhâ Akidâ Şeyh Ahmed b. İlyas el-Hanî" adıyla şerh etmiştir.

3-Çarkûşe: Her bir mısraı dört ayrı dil (Arapça, Farsça, Türkçe ve Kürtçe) ile yazılan rubailerden oluşan mülemma türü bir eserdir. Bu mülemma rubaileri ise, aşk, ayrılık ve kavuşma temalarını içermektedir.²⁶ Bu rubailerden ancak beş tanesi günümüze kadar gelebilmiştir.²⁷

4-Dîvân: Bu eser Ahmed-ı Hanî'nin Arapça, Farsça, Türkçe ve Kürtçe şiirlerini ihtiva eden eserlerinden biridir. Bu eserde belirtilen her dört dilin birlikte bir şiirde kullanılmak üzere mülemma yazıldığı gibi, Türkçe ve Farsça gazeller de yazılmıştır. Muhtelif konuları içeren ve sanat değeri yüksek olan şiirleri içeren, Almanya, Rusya ve Suriye'de basılan bu eserde genelde din, toplum, tasavvuf, evren, felsefe ve bazen de tarih ile ilgili konular işlenmiştir.²⁸

5- Mem u Zin: Bu eser Ahmed-ı Hanî'nin Şırnak'ın Cizre ilçesinde kaleme aldığı bir ilahi aşk mesnevisidir. Hanî, Doğu'nun bölge halklarınca bilinen Memê Alan destanına birtakım eklemeler ve çıkarmalar yaparak ve tasavvufî bir özellik kazandırarak onu "Mem u Zin" adıyla manzum olarak yeniden yazmıştır.²⁹ Dolayısıyla Hanî, kendisine özgü siyasi ve idari düşüncesi ile birlikte dönemin sosyal meselelerini, bölge halkının kültürel özelliklerini esere yansıtmıştır. Hanî, bu eserde iyilik, doğruluk, suçsuzluk, çaresizlik ve zayıflık Mem ile Zin'in şahıslarında; kötülük, fitneçilik, ikiyüzlülük ve dalkavukluk ise Bekir'in şahsında somutlaştırarak anlatmıştır. Böylece toplumun terbiyesine dönük olumlu mesajlar veren ve olumsuzluklara dikkat çektiren Ahmed-ı Hanî, Leyla u Mecnun, Ferhat u Şirin ve Hüsnü Aşk tarzında yazdığı 3000 beyitlik bu tasavvufî eseri ile daha çok şöhret bulmuştur.³⁰ Bu eserde Mevlânâ, câmî ve Füzûlî'nin tesirleri görüldüğü gibi, Muhyeddi-i Arabî'ini vahdet-i vücud felsefesinin etkisi de belirgin bir şekilde

²² M.Said Özervarlı, Hanî, Şeyh Ahmed Mad. , *TDV İslâm Ansiklopedisi*, s.32.

²³ Molla Musa Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mennân Şerhu Nubihara Bıçûkân*, Sembol Yay., İstanbul 2011, s.80.

²⁴ Abdurrahman Kaplan, Hasan Aydın, *Ehmedê Xanî*, III.Bölüm, s.12-13.

²⁵ Kadri Yıldırım, *Ahmed-ı Xanî Külliyyatı(2): Akidayâ İmânê*, Avesta Yayınları, İstanbul 2008, s.42.

²⁶ M.Said Özervarlı, Hanî, Şeyh Ahmed Mad. , *TDV İslâm Ansiklopedisi*, s.32.

²⁷ Yusuf Abdurrahkîb, Divana Kurmancî, Necef 1971, s.43-44.

²⁸ Tahşin İbrahim Doskî, *Cevheru'l-Maânî*, s.13-15.

²⁹ Ahmed-ı Hanî, *Mizânü'l-Edeb (Mem o Zin)*, 1335, s.101.

³⁰ Ahmed-ı Hanî, *Mem o Zin-Kürtçe ve Türkçe (çev.M.Emin Bozaslan)*, s.11.

görülmektedir. Dolayısıyla tevhid, münâcât ve naattan sonra yukarıda belirtildiği üzere vurgulamak istediğini ve halka dönük kültürel ve eğitsel etkinlikleri de bu eserde dile getirmiştir.³¹

SONUÇ

Daha önceden müstakil bir eserde derli toplu olarak üzerinde durulmadığı ve çalışmamız sonucunda ufuk açıcı bir şekilde ortaya çıktığı Ahmed-1 Hanî'nin ilmi kişiliği ile ilgili şu sonuçlara ulaşmaktayız: Büyük bir mütefekkir, mütasvıf ve âlim olan Ahmed-1 Hanî, sahip olduğu düşünce ve ulaştığı ilmi düzeyi ile yaşadığı dönemde özellikle Doğu Anadolu'yu, Güneydoğu Anadolu'yu, Kuzey Irak'ı ve civar ülkeleri ciddiyetle etkilemiştir. Gerek fiili olarak verdiği eğitim ve gerekse yazdığı eserleri ile dini ve manevi, sosyal, edebi ve kültürel anlamda belirtilen çevrelerin terbiyesine katkı sunmuştur. İman esasları ve dini konuları üzerinde duran ve bununla ilgili eser yazan Ahmed-1 Hanî, aynı şekilde dil ve edebiyat ile sosyal ilişkiler üzerinde durmuş ve bununla ilgili eserler yazmıştır. Nitekim bu çevrelerde bulunan Nakşibendiyye ve Kadiriyye gibi bazı tarikatları etkileyen, tasavvuf ve irfan konusunda ileri düzeyde şiirler yazan Hanî, büyük bir mutasavvıf ve mürid-i kâmil konumuna geldiğinden etkilediği çevrelerce maneviyat dünyasının piri olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda dil, kültür ve edebiyat üzerinde duran Hanî, sosyal ilişkilerin gerektirdiği kuralları ve bu ilişkilere zarar veren noktaları şiirsel ve etkileyici bir şekilde ele almıştır. Yaptığı ilmi faaliyetlerinde kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene ve yakından uzağa yöntemlerini kullanması ile usta bir pedagog olduğunu göstermiştir. Bu etkilenmeler ise, Hanî'nin yaşadığı dönem ile sınırlı kalmadığından onun yazmış olduğu eserler, üç yüz yıldan beri halen belirtilen çevrelerin medreselerinde okutulmaya devam etmektedir.

Böylece Ahmed-1 Hanî'nin eserlerinden ve onun eserleri ile ilgili yapılan çalışmalardan hareketle derlediğimiz bu çalışma ile İslam'ın istediği şahsiyetleri yetiştirmede, örneklik teşkil etmesi bakımından, Ahmed-i Hanî'nin ilmi faaliyetleri, kullandığı metotları ve dolayısıyla ilmi kişiliğinin büyük bir önem ifade ettiği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abdurrakıb, Yusuf, *Divana Kurmancî*, Necef 1971.
- Ahmed-1 Hanî, *Mem u Zin-Kürtçe ve Türkçe*, (çev.M.Emin Bozaslan), Gün Yayınları, İstanbul 1968
- _____, *Mizânü'l-Edeb (Mem o Zin)*, 1335.
- _____, *Mem u Zin*, (Çeviri ve Kavramsal Tahlili: Kadri Yıldırım), Avesta Yayınları, İstanbul 2010.
- Can Dost, *ed-Durru's-Semîn fi Şerhi Mem û Zîn*, Dâru Sipirez, Duhok 2006.
- Celâli, Molla Musa, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mennân Şerhu Nubihara Biçûkân*, Sembol Yay., İstanbul 2011
- Çağlayan, Mehmet, *Şark Uleması*, Çağlayan Yayınları, İstanbul 1996.
- Doskî, Tahsîn İbrahîm, *Cevheru'l-Maânî Şerhu Divânî Ahmed el-Hânî*, Spirez Yay., Duhok 2005.
- Geçit, Mehmet Salih, "Hoca Ahmed Yesevi ile Şeyh Ahmed-1 Hanî'nin Divan-ı Hikmet ve Mem u Zin Eserlerindeki İtikadi Esasların Mukayesesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, c.13, say:3, 2013, ss.123-156.

³¹ Turgut Karabey, "Ahmed-1 Hânî (1651-1707), Hâyaı, Eserleri ve Mem o Zin Mesnevisi", *A.Ü.Türkiye Araştırmalar Enstitüsü Dergisi*, sayı:30, Erzurum 2006, s.61.

Ahmed-I Hanî'nun İlmi Kişilği

- Gökalp, Ziya, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*,(haz: Şevket Beysanoğlu), Sosyal Yayınları, İstanbul 1992.
- Kanade Kurdo, *Tarixa Edebiyata Kurdi*, Özge Yayınları, Ankara 1985.
- Kaplan, Abdurrahman- Aydın, Hasan, *Ehmedê Xanî*, Ukam Yayınları, İstanbul 2013.
- Karabey, Turgut, "Ahmed-ı Hânî (1651-1707), Hâyatı, Eserleri ve Mem o Zin Mesnevisi", *A.Ü.Türkiye Araştırmalar Enstitüsü Dergisi*, sayı:30, Erzurum 2006, ss. 57-65.
- Mustafa Resûl, İzzeddin, *Bir Şair, Düşünür, Filozof ve Mutasavvıf Olarak Ahmed-ı Hanî ve Mem û Zin*, (çev. Kadri Yıldırım), Avesta Yayınları, İstanbul 1979.
- Özerverli, M.Said, Hanî, Şeyh Ahmed Mad. , *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, ss.31-32.
- Şekeli, Ferhad, *Mem u Zin'de Kürt Milliyetçiliği*, Doz Yayınları, İstanbul 1996
- Uzun, Mehmed, *Kürt Edebiyatına Giriş, İthaki Yayınları*, İstanbul 2007.
- Yıldırım, Kadri, *Ahmed-ı Xanî Külliyyatı(2): Akidayâ İmânê*, Avesta Yayınları, İstanbul 2008.
- _____, Kadri, *Ahmed-ı Hanî'nin Fikir Dünyası*, Ağrı Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği(Akyad), 2011.
- _____, *Ahmed-ı Xanî Külliyyatı (Arapça-Kürtçe-Arapça Sözlük)(1): Nûbehara Biçûkan*, Avesta Yayınları, İstanbul 2008.